

'Literárních Novin', w ciągu dziesięciu lat byliśmy dla siebie nauczycielami i uczniami. Przedmiot nauczania? — Życie kulturalne, artystyczne i polityczno-społeczne w młodym państwie socjalistycznym. 'Literární Noviny' są tygodnikiem poświęconym przede wszystkim literaturze czechosłowackiej. Są obrazem literatury i sztuki ČSR z lat, w ciągu których poprzez socjalizm torowano drogę do komunizmu... Umieszczone w tytule wieloznaczne słowo 'noviny' wskazuje, że pismo będzie bogatym źródłem wiadomości o naszych czasach dla przyszłych pokoleń".

Tadeusz Wróblewski

NOWA KONWENCJA I NOWE TERENY TURYSTYCZNE W REJONIE TATR I REJONIE KARKONOSZY

Protokół dodatkowy do Umowy Turystycznej Polsko-Czechosłowackiej z dn. 6 IX 1955 r., podpisany przez przedstawicieli obu krajów w Warszawie w dn. 3 II br., rozszerzył możliwości przygranicznego ruchu turystycznego na terenie Czechosłowacji i na terenie Polski dla obywateli obu krajów. Wyznaczone zostały w ten sposób dwa duże rejony na obszarze Tatr i Karkonoszy. Oba te rejony (a raczej ich części leżące po stronie czechosłowackiej) pragniemy tutaj w miarę możliwości scharakteryzować i zwrócić uwagę na znajdujące się tam cenniejsze obiekty o wartościach historycznych i krajoznawczych.

I. Rejon Tatr

Zgodnie ze wspomnianym wyżej protokołem, który wchodzi w życie z dn. 1 VI br., dotychczasowe dwa oddzielne obszary turystyczne Zapory Orawskiej oraz Tatr połączone zostały w jeden. Nowa linia graniczna, zamykająca obszar strefy konwencyjnej po stronie czechosłowackiej biegnie obecnie od wschodu przez Czerwony Klasztor w Pieninach, Spiską Starą Wieś, Reľov, Słowacką Wieś i dalej szosą w kierunku południowym do miasteczka Spiska Biela (Spišská Belá) a następnie na zachód do Tatrzańskiej Kotliny i Tatrzańskiej Łomnicy. Kieżmarok pozostaje poza granicą strefy. Z Tatrzańskiej Łomnicy granica biegnie obecnie przez Dolny Smokowiec i Wielki Sławków wzdłuż toru linii kolei elektrycznej do miasta Poprad nad rzeką o tej samej nazwie. Z Popradu na zachód do Tatrzańskiej Strby i na Ważec, skąd udostępniony będzie polskim turystom dojazd do Ważeckiej grotty. Z Ważca przez Hybe i Liptowski Hradec wzdłuż Wagu, linii kolejowej i szosy do miasta Liptovský Mikuláš. Stąd można udać się do Demianowskiej Doliny ze sławnymi grotami krasowymi leżącymi już w Tatrach Niskich oraz na szczyt Chopok, leżący w tym paśmie górskim. Linia graniczna biegnie dalej do Rużomberku i wzdłuż Wagu do miejscowości Kral'ovany u zbiegu Orawy i Wagu. Następne miejscowości, leżące na granicy strefy w Kotlinie Orawskiej, to Dolny Kubin, Zamki Orawskie (Oravsky Podzamok), Twardoszyn (Tvrdošín) Trzciana (Trstena). Dostępne będzie całe jezioro orawskie, gdyż granica strefy biegnie drogą wzdłuż jeziora do zbiegu Białej i Czarnej Orawy przez Ustie n. Orawą, Names-tovo, wzdłuż Białej Orawy po zachodnim brzegu jeziora do Bobrowa i Jablonki, przecinając granicę państwową na zachód od Chyżnego.

Tak więc nowa konwencja udostępnia polskim turystom cały obszar Tatr Wysokich i Tatr Zachodnich z najwyższym szczytem Bystra (2 250 m npm), noszących po stronie słowackiej nazwę Tatr Liptowskich, oraz duże połacie Spiszu, Kotlinę Liptowską oraz dużą część Orawy z Pogórzem Choczańskim (w innej terminologii Hale Liptowsko-orawskie) wraz z całym obszarem jeziora orawskiego. Turyści mają też dostęp do najpiękniejszych w tej części Europy jaskiń stalaktytowych w Tatrach Niskich.

Tatry Wysokie oraz rejon dostępny polskim turystom na podstawie umowy z r. 1955 zostały w polskiej literaturze opisane bardzo szczegółowo. Rejon Tatr to obecnie jednak duża część Spiszu na wschodzie ze Spiską Magurą i Doliną Popradu, Kotliną Liptowska z rzeką Wagiem oraz Orawa, tereny nieznane w Polsce dostatecznie. Opis tego obszaru zacząć wypada od charakterystyki Spiszu. Otóż Spisz nie jest jednostką geograficzną a historyczną i etnograficzną i obejmuje kilka regionów geograficznych jak: pasma górskie Magury i Lewoczy oraz doliny Lewocką, Popradzką i Dunajecką. Terytorialne pojęcie Spiszu obejmowało pierwotnie jedynie obszar położony w najbliższej okolicy Grodu Spiskiego (Podegrodzie) w dorzeczu Górnego Hornadu i dopiero z czasem, drogą ekspansji kolonizacyjnej, rozszerzyło się to terytorium na południe oraz na północ w obszar dorzecza Popradu. Utworzono na tym terytorium żupaństwo spiskie (województwo). Kraina ta ciekawa jest zarówno ze względu na swoje walory krajobrazowe, jak i ze względu na zabytki historyczne, skupione głównie w licznych, aczkolwiek niedużych miastach spiskich oraz wartości folklorystyczne zachowane po tutejszych wioskach. Wartości etnograficzne regionu są bardzo ciekawe, gdyż Słowacy wytworzyli na tym terenie własną, oryginalną kulturę ludową pomimo panującego w miasteczkach elementu niemieckiego. W strefie konwencji znalazło się kilka bardzo typowych wsi spiskich jak: Matiaszowice, Potok, Spiskie Hanuszowce, Reľov, Franková, Vyboná, Léndok i wiele innych. Są to przeważnie długie ulicówki rozrzucone w dolinach górskich potoków. Kamieniste pola nadają się tutaj jedynie pod uprawę owsa, lnu i ziemniaków. W przeszłości panowało tutaj ubóstwo i stąd rekrutowały się wielkie rzesze emigracji słowackiej. Dziś uprzemysławianie kraju pochłania cały nadmiar siły roboczej i sytuacja zmieniła się na Spiszu radykalnie. Piękne lasy, trzymające się wyniosłości grzbietowych, nadają wszystkim wioskom charakter ośrodków wypoczynkowych, zresztą licznie odwiedzanych przez ludność ośrodków miejskich z terenu całej Czechosłowacji.

Miasta spiskie rozbudowywały się głównie w kotlinach górskich i w dolinach nadrzecznych, przeważnie przy szlakach komunikacyjnych. Trzeba bowiem pamiętać, że przez Spisz prowadziły od wieków ważne szlaki komunikacyjne i krzyżowały się tutaj drogi prowadzące ze Śląska na Węgry oraz łączące Polskę z południem. Dla Polaka przybywającego na Spisz i interesującego się przeszłością widok tutejszych miast jest dużym przeżyciem artystycznym. Zachowały się tutaj bowiem elementy miasta renesansowego, w których barok i klasycyzm wniósł tylko niewielkie zmiany do ukształtowanego w wiekach XVI—XVII obrazu. Dlatego też pragniemy szczególnie na te walory Spiszu zwrócić uwagę polskiego turysty udającego się w ten region.

Pierwszą napotkaną miejscowością na ziemi spiskiej, po przekroczeniu granicy państwowej w nowym przejściu zlokalizowanym w Niedzicy, jest Czerwony Klasztor nad Dunajcem. Nazwa tej miejscowości, która od Dunajca ciągnie się na przestrzeni kilku kilometrów w głąb kraju, pochodzi od starego klasztoru kartuzów, założonego tutaj w r. 1319. W w. XVII klasztor był w rękach szwedzkich i został wtedy poważnie uszkodzony. Następnie osiedli tutaj karmelici. Do dziś zachowały się i są dostępne dla zwiedzających mury zabytkowego kościoła gotyckiego. Sam klasztor jest obecnie przystosowywany na potrzeby schroniska turystycznego, gdyż miejscowość jest doskonałym punktem wyjścia dla wycieczek w Pieniny oraz w pasmo Spiskiej Magury (Rzepisko 1237 m npm) rozciągające się równoleżnikowo na południe od Pienin i pasa skałek. Magurę zaliczają geologowie do grupy gór fliszowych z tym, że pasmo to reprezentuje węższy i bardziej ostry grzbiet niż grupy podhalańskie.

Na północnych zboczach Magury spotykamy na granicy strefy następną miejscowość, którą jest duża osada — Spiska Stara Wieś. Osada ta ma bogate tradycje historyczne, gdyż leży na średniowiecznym szlaku handlowym, ale została w r. 1878 zniszczona wskutek wielkiego pożaru i stąd brak tutaj dzisiaj

wybitniejszych pozostałości architektonicznych. Zachował się tylko gotycki kościół z barokowym wyposażeniem wnętrza.

Przekroczywszy próg Spiskiej Magury w kierunku południowym, znajdziemy się w żyznej dolinie górnego Popradu, nazywanej też Kotliną Spiską. Kotliną ta ograniczona jest masywem Tatr Wysokich i Bielskich oraz Spiską Magurą z jednej strony, masywem fliszowych Gór Lewockich — z drugiej. Te ostatnie leżą już poza granicą strefy konwencyjnej. W dolinie górnego Popradu polski turysta może poznać kilka bardzo typowych miast spiskich. Minąwszy leżącą na południowych zboczach Spiskiej Magury dużą osadę Slovenská Vés, w której znajduje się dziewięć źródeł wód mineralnych, wykorzystywanych do celów leczniczych, udajemy się dalej na południe do miasteczka Spiska Biela (Spišská Belá). Miasteczko to leży nad Białym Potokiem, który tutaj wpada do Popradu. Biela zalicza się do najstarszych miast spiskich obok Kieżmaroku i Popradu, jest ważnym ośrodkiem turystycznym, a w ostatnich latach rozwija się tutaj także przemysł. Z zabytków historycznych zachowany jest w Białej w dobrym stanie kościół wczesnogotycki oraz stojąca obok kościoła dzwonnica zbudowana w stylu renesansowym. Biela znana jest też jako miejscowość kuracyjna. Wody mineralne zawierają tutaj siarkę, wapno i żelazo, a zakład kąpielowy mieści się w ładnym parku nad Popradem.

Poprad, to drugie miasto leżące nad rzeką o tej samej nazwie, które udośćępnione zostało polskim turystom do zwiedzania. Założone zostało w w. XIII i dzięki bardzo dogodnemu usytuowaniu już w średniowieczu stanowiło duży ośrodek handlowy a w okresie późniejszym centrum kulturalne regionu. Do najstarszych zabytków miasta należy kościół parafialny, którego gotyckie fragmenty pochodzą z w. XIII. Kościół ten był w wiekach późniejszych przebudowywany w stylu barokowym. Piękna jest zwłaszcza, usytuowana obok budynku kościelnego, dzwonnica zbudowana w w. XVI w stylu renesansowym, zwieńczona attyką. Attyka jest bardzo typowym elementem spiskiej architektury doby Odrodzenia. Dzwonnica ta została poddana gruntownej konserwacji w r. 1958. Kościół wraz z dzwonnica usytuowane są pośrodku wydłużonego rynku, otoczonego — zwłaszcza pierzeja od strony południowej — doskonale zachowanymi kamieniczkami mieszczkańskimi. Materiałem budowlanym używanym najczęściej w budownictwie spiskim był kamień i drzewo.

Poprad posiada w pięknym parku im. Husa duży zakład hydropatyczny, oraz muzeum regionalne założone tutaj w ubiegłym wieku. Muzeum zgromadziło w swych salach wystawowych cenne eksponaty archeologiczne oraz przyrodnicze. Włączona w obręb Popradu Wielka, dawniej samodzielne miasto, a zwłaszcza Spiska Sobota, jest dziś jednym z najcenniejszych zabytkowych miast Spiszu dzięki dobrze zachowanej architekturze w jej najbardziej typowych dla tego regionu formach budownictwa. Spiska Sobota jest o tyle typowa, że zachowała swój renesansowy wygląd bez zmian do chwili obecnej, tworząc jako całość cenny zabytek urbanistyczny.

Wzdłuż linii kolei elektrycznej wiodącej z Popradu na północ w kierunku stacji klimatycznych tatrzańskich, rozrzucone są liczne pensjonaty i domy wczasowe a w odległości 5 km od miasta leży ciekawe uzdrowisko Sławkóv (Velký Slavkov) z pięknym, dużym parkiem zdrojowym, skąd roztacza się widok na cały grzebień Tatr Bielskich. Kilka kilometrów na zachód od Popradu leży również nad rzeką i przy magistrali kolejowej nieduża miejscowość Svít, słynąca z najpiękniejszego widoku na całą panoramę Tatr od majestatycznego szczytu Krywania po Łomnicę.

W okolicy Svitu opuszczamy Kotlinę Spiską, która tutaj przez niewyraźny, nizinny dział wodny przechodzi ku zachodowi w Kotlinę Liptowską. Kotliną ta jest pięknie wykształcona i ciągnie się przez szereg kilometrów wzdłuż Wagu, pomiędzy łańcuchem Tatr Wysokich i Tatr Niskich, tworząc swoim płaskim dnem

wyraźny i widoczny kontrast z wyniosłymi grzbietami obu łańcuchów górskich, na zboczach których — porośniętych gęstym świerkowym lasem z domieszką koso-drzewiny usytuowane zostały na przestrzeni wielu kilometrów luksusowe hotele, sanatoria, wille oraz domy wczasowe.

Wszystkie tutejsze ośrodki wypoczynkowe oraz stacje turystyczne połączone są bądź koleją elektryczną, bądź doskonale utrzymanymi szosami. Płaskowizny rozciągający się ze Svitú przez Tatrzańską Strbę do słynnej z położonych w pobliżu jaskiń krasowych miejscowości Ważec, przebyć można koleją lub autobusem, oglądając po drodze płynący tutaj w pięknym krajobrazie górzysty Wag. Tędy prowadził historyczny szlak handlowy ze Śląska na Węgry i dziś biegnie tutaj równie ważna magistrala.

Z Tatrzańskiej Strby — wygodna komunikacja do Szczyrbskiego Jeziora, znanego letniska tatrzańskiego, szczycącego się pięknymi hotelami, domami wczasowymi oraz licznymi urządzeniami turystycznymi i kulturalnymi. Stąd prowadzą szlaki turystyczne do najpiękniejszych zakątków Tatr Wysokich oraz kolej elektryczna do Staro Smokowca i dalej do Tatrzańskiej Łomnicy. Kotlina Liptowska aż po linię Wagu udostępniona jest polskim turystom, którzy mają możliwość poznać tutaj kilka pięknych, zabytkowych budowli w miastach, doliny oraz położone wśród skalistych szczytów górskich ruiny średniowiecznych zamków, przede wszystkim zaś znane w świecie osobliwości krasowe.

Ważec pozbawiony jest większych wartości historycznych, gdyż wielki pożar zniszczył w r. 1930 całą starą architekturę. Jest natomiast Ważec punktem wyjścia dla wycieczek udających się do pobliskich jaskiń stalaktytowych, leżących w kierunku południowo-zachodnim od miasta. Jaskinia Ważecka należy do typowych grot akumulacyjnych. Rozmiary korytarzy są tutaj niewielkie, ale posiadają liczne misterne okapy kalcytu w różnorodnych formach i kolorach. Czasem stalaktyty tworzą tak gęsty las kolumn, że musiano do przejścia wyrębać chodnik. W profilu widocznym na ścianach tego rowu można zauważyć pokłady zębów i kości niedźwiedzia jaskiniowego.

Ludność okolic Ważca słynie z bardzo oryginalnych ubiorów ludowych, stanowiących przedmiot badań czechosłowackich etnografów. Kilka kilometrów na zachód od Ważca leży nad Wagiem Liptowski Hradek. Udając się w tym kierunku, mija się po drodze bardzo typową wieś słowacką Vychodná, w której zachowały się drewniane budynki charakterystyczne dla Liptowa. Równie ciekawa jest pod tym względem druga mijana miejscowość Hybe.

Liptowski Hradek leży w centrum Kotliny Liptowskiej, gdzie obok uprawy niezbyt urodzajnej roli, ludność trudni się hodowlą owiec a ostatnio znajduje zatrudnienie w przemyśle, który rozwija się tutaj coraz pomyślniej. Liptowski Hradek to jednak nie tylko przemysł, ale także stare centrum kulturalne tej części kotliny. Turystę zaciekawia niewątpliwie ruiny zamku zbudowanego w widłach Wagu i tatrzańskiej Białej w w. XIII, wznoszące się majestatycznie nad miastem na górze zamkowej, z którą wiążą się miejscowe legendy. Zamek został spalony w r. 1683 i od tego czasu datuje się jego upadek. W Liptowskim Hradku znajduje się nad rzeką przystań wioślarska, skąd rozpoczyna się trasa tradycyjnych spływów kajakowych.

Malowniczą doliną Wagu prowadzi dalej na zachód droga do miasteczka Liptovský Mikuláš; dużego ośrodka miejskiego, ważnego jako centrum ruchu turystycznego, który stąd kieruje się w Tatry Liptowskie (Zachodnie) i głównie do pobliskich jaskiń w Dolinie Demianowskiej, znanych w całym świecie jako unikat przyrodniczy. Samo miasto znane było w przeszłości jako aktywny ośrodek słowackiego życia ewangelickiego i naukowego. Opracowany tutaj kancjonał *Cithara sanctorum* w pierwszej połowie w. XVII był wyrazem tutejszego życia intelektualnego. Mikuláš znany jest też z tego, że tutaj urodził się i tutaj został stracony w r. 1713 legendarny niemal Janosik, sławny hetman zbójników liptow-

skich, opiewany w poezji po obydwu stronach Tatr. Do najcenniejszych zabytków architektonicznych miasta Mikuláš należy piękny kościół gotycki z r. 1290. Godne zwiedzenia jest także muzeum miejscowe, poświęcone etnografii i geologii regionu obfitującego w osobliwości w ostatniej zwłaszcza dziedzinie.

Dolina Demianowska leży na południe od m. Mikuláš w paśmie Tatr Niskich, gdzie na wapieniach rozwinęły się piękne formy krasowe (najgłośniejsze są wspomniane już jaskinie, niżej położona jaskinia lodowa i wyżej jaskinia Slobody). Do obydwu dojechać można z m. Mikuláš autobusem, a na miejscu jest kilka schronisk turystycznych oraz restauracji. Jaskinie te tworzą cały labirynt grot.

Powyżej Doliny Demianowskiej jest na Jasnej (1 265 m npm) dolna stacja wyciągu linowego na Chopok (2 025 m npm) należący do najpiękniejszych widokowo szczytów Tatr Niskich. Jasna i Chopok są doskonale zagospodarowane pod względem turystycznym.

Pomiędzy m. Mikuláš a leżącym bardziej na zachód Ružomberkiem, rozrzucanych jest wzdłuż Wagu lub w pewnym oddaleniu od rzeki na zboczach górskich, wiele wiosek górali liptowskich, w których spotyka się nader ciekawe, charakterystyczne dla tej kotliny budownictwo drewniane. Liptowska Teplá, przez którą prowadzi główny szlak komunikacyjny, wyróżnia się spośród innych miejscowości położonych na tym odcinku tym, że zachował się tutaj zabytkowy kościół gotycki z w. XIII; osada ta posiada ponadto źródła termiczne i zakłady wodolecznicze, a w pobliżu znajdują się malownicze ruiny wielkiego niegdyś Liptowskiego Starego Zamku. Warto też zwrócić uwagę po przekroczeniu Silnickiego Potoku — prawego dopływu Wagu — na piękny kościół gotycki w osadzie Liptowska Maria, która przed pięciuset laty była stolicą całego Liptowa.

Centralnym ośrodkiem kulturalnym Liptowa jest Ružomberok nad Wagem, miasto liczące dziś 23 tys. mieszkańców. Leży ono na zachodnim skraju Kotliny Liptowskiej, która zwęża się w tej okolicy znacznie, tworząc malowniczą przełęcz pomiędzy pasmem Pogórza Choczańskiego (Hale Liptowsko-orawskie) na północy a Wielką Fatrą od południa. Dalej na zachód jest już Kotlina Orawska. Miasto leży na skrzyżowaniu dróg handlowych i jest znacznym ośrodkiem przemysłowym, posiadającym wielkie fabryki celulozy, papieru, zapalek a ponadto tartaki, cegielnie. Miasto to było ośrodkiem ruchu walczącego o narodowe i społeczne wyzwolenie Słowaków. Tutaj począł wychodzić w r. 1920 dziennik słowackiej klasy robotniczej „Pravda”. Miasto ma bogatą przeszłość historyczną, gdyż założone zostało już w 1318 r. i zachowało ciekawe zabytki architektoniczne. Znajduje się tutaj też duże Liptowskie Muzeum ze zbiorami archeologicznymi, przyrodniczymi i etnograficznymi. Warto również zwiedzić grodzisko i wykopaliska archeologiczne na górze Mnich, wznoszącej się nad miastem od strony wschodniej. W pobliżu miasta, u stóp Przedniego Chocza, zachowały się ruiny potężnego zamku Likawka, który bronił w średniowieczu przejścia z Liptowa na Orawę. Zamek zbudowano w r. 1312 a podczas wojen husyckich był on zdobyty przez Husytów w r. 1431. Z murów zamkowych rozciąga się szeroki widok na dolinę Wagu i pobliskie osady. Mury zamkowe zachowały się w doskonałym stanie.

Skalisty mur pasma choczańskiego oddziela Liptów od Orawy. Kotlina Górnej Orawy w granicach państwa czesiosłowackiego stanowi zachodni kraniec Kotliny Orawsko-Podhalańskiej. Terytorium Orawy związane było od wieków z opisanym wyżej Liptowem. Przejawiało się to w kontaktach handlowych, co powodowało z kolei konieczność budowy dróg i już w w. XIII Orawa stała się terenem, na którym odbywał się handel pomiędzy Liptowem a Polską. Spowodowało to następnie kolonizację obszaru i powstawały tutaj z czasem ośrodki miejskie, gdyż i rzemiosło znalazło sobie podstawy żywego rozwoju. Systematycznie kolonizowano Orawę w w. XIV, już po zakończeniu procesu kolonizacji pozostałych terenów Słowacji i dlatego żadne z tutejszych miast nie uzyskało znaczenia innych sio-

wackich miast handlowych. Orawa była aż do czasów ostatniej wojny terenem bardziej zaniedbanym gospodarczo niż pobliski Liptów czy Spisz. Obecnie w ślad za burzliwym rozwojem gospodarczym idzie adaptacja istniejących ośrodków na cele uzdrowiskowe i wypoczynkowe.

Opuszczając Liptów i wędrując na zachód wzdłuż Wagu, u zbiegu rzeki Orawy z Wagiem, turysta napotyka pierwszy znaczniejszy ośrodek miejski Orawy, Kráľovany, który jednak nie posiada większych wartości zabytkowych. Dopiero następne miasto, położony wyżej Dolny Kubin, posiada wiele ciekawych zabytków. Do Kubina można dojechać wprost z Ružomberka piękną zszosą przez opisaną już Likawkę zwiedzając po drodze pałac empirowy w Jaseniowej z 1840 r., a w Górnym Kubinie duży zamek zbudowany w stylu baroku w w. XVIII. W Górnym Kubinie urodził się w 1849 r. największy poeta słowacki, krzewiciel ruchu narodowego Paweł Orszagh Hviezdoslav. Piewca urody ziemi orawskiej spoczął po śmierci na cmentarzu w Dolnym Kubinie, gdzie też uczczono poetę w r. 1936 pięknych pomnikiem. Dolny Kubin powstał jako miasto przedlokacyjne stosunkowo późno, bo dopiero w w. XV, a prawa miejskie otrzymali tutejsi mieszkańcy dopiero w r. 1632. Miasto położone jest nad rzeką w wąskiej w tym miejscu dolinie i było w ostatnim stuleciu żywym centrum kulturalnym skupiającym wielu znanych słowackich malarzy, poetów i ludzi nauki. Stąd też w tym niedużym mieście znajduje się bogaty, cenny księgozbiór starodruków.

Z Kubina już tylko dziesięć kilometrów do Zamków Orawskich (Oravský Podzámok). Nazwa pochodzi stąd, że miasto rozłożyło się i rozbudowało na podgrodziu i dziś jeszcze charakter nadaje mu zamek położony na wysokiej skale. Górny zamek o gotyckiej architekturze kamiennej pochodzi z w. XIII. Budowla ta została w w. XVI przebudowana i rozszerzona o dolny zamek, zachowany w dobrym stanie i reprezentujący typowe dla tego okresu cechy architektury renesansowej.

Malownicza dolina, w górę kamienistej rzeki Orawy, wiedzie między grzbietami Orawskiej Magury i pasma chochańskiego na północ do zabytkowego miasteczka Twardoszyń (Tvrdošín). Lokacja miasta nastąpiła w związku z regulowaniem stosunków handlowych na tym terenie przez Belę IV w r. 1265. Miasto rozwijało się jednak słabo, będąc jedynie punktem przejściowym handlu tranzytowego i budownictwo wykazuje jeszcze dziś cechy zabudowy wiejskiej. Istniejący tutaj kościół drewniany pochodzi z w. XVIII i należy do zabytków, jakich niewiele dochowało się do naszych czasów. Leżąca na południowo-zachód Trzciana (Trstená) należy do najstarszych miast Górnej Orawy, które w w. XVI przeżywało okres rozkwitu gospodarczego. Z tego też okresu zachowały się w mieście zabytki architektoniczne. Na miejscu jest hotel turystyczny, skąd można urządzać wycieczki nad jezioro. Jezioro to, nazywane Morzem Orawskim, jest obecnie największym tego typu jeziorem w Czechosłowacji o powierzchni 35 km² i pojemności 350 milionów m³. Osiąga ono swym północnym skrajem terytorium Polski i jest doskonale widoczne nawet ze szczytu Babiej Góry. Rejon jeziora jest dobrze zagospodarowany turystycznie, usytuowano bowiem tam kilka dużych hoteli turystycznych, m. in. w miasteczku Namestovo na południowo-zachodnim brzegu jeziora. Namestovo należy do najmłodszych miast Orawy. Miało ono zawsze charakter osady rolniczej, w której dopiero obecnie rozwija się przemysł, głównie bawełniany. Zabytkowe budownictwo drewniane uległo w tym miasteczku pożarom. Miasto nabiera cech ośrodka turystyki wodnej, gdyż zlokalizowano tutaj dużą przystań żeglarską.

Na zachodnim brzegu jeziora, w pobliżu polsko-czechosłowackiej granicy państwowej, leży niewielka osada Oravska Priehrada, która w sezonie posiada połączenia autobusowe PKS z Jabłonką. Znajdująca się tutaj zaporą wodną oraz jezioro ściągają w tę okolicę rzesze turystów.

II. Rejon Karkonoszy

Ponad dwukrotnie powiększony został obszar konwencji turystycznej dostępny Polakom w czechosłowackiej części Karkonoszy. Dotychczas polscy turyści, po przekroczeniu punktu granicznego, mogli poruszać się na terenach zamkniętych linią biegnącą od Przełęczy Okraj na wschodzie, przez Pomezni Boudy do osady Malá Úpa. Tu granica konwencji skręcała na zachód i poprzez Pec docierała do Szpindlerowego Młyna, skąd w dalszym ciągu na zachód biegła do miasteczka Harrachov. Tutaj granica konwencji skręcała na północ i poprzez Nový Svět docierała do przejścia granicznego w Jakuszycach. Linia graniczna dotychczasowego obszaru konwencji przebiegała więc równolegle do granicy państwowej.

Nowy protokół do Umowy Turystycznej podpisany 3 II br. rozszerza teren konwencji przeprowadzając następująco jego linię graniczną. Od Przełęczy Okraj granica obszarów konwencyjnych biegnie podobnie jak poprzednio przez osadę Dolní Malá Úpa, ale nie skręca jak dawniej na zachód, aby dotrzeć do miasteczka Pec, lecz kieruje się na południe przez miejscowości: Křižovatka, Horní i Dolní Maršov ku osadzie Svoboda. Stąd nadal w kierunku południowym linia graniczna przecina Mladé Buky i tu skręca na południowy zachód, by dotrzeć przez Hertvíkovice i Javorník do miejscowości Leopold, gdzie zmienia kierunek na północny, później północno-zachodni i przez osadę Čistá dochodzi do miasta Vrchlabí. Od Vrchlabí granica biegnie na zachód przez Hřabačov do miejscowości Dolánky. Tutaj ponownie skręca na północ i przebiegając przez osady: Přivláká, Jablonec, Dolní Rokytnice dociera do Harrachowa, a stąd — podobnie jak dawniej — przez Nový Svět do Jakuszyce.

Tak więc turystom polskim zostały udostępnione główne tereny turystyczne i wypoczynkowe czechosłowackiej części Karkonoszy. Otwarte zostały także trzy przejścia graniczne (dawniej dwa) w Jakuszycach, Przesiece i na Przełęczy Okraj. O tym jak atrakcyjne są dla polskiego turysty nowo otwarte tereny przekonuje poniższa ich charakterystyka.

Po przekroczeniu Przełęczy Okraj turysta polski przechodzi przez Pomezni Boudy, będące częścią osady Horní Malá Úpa i znajdujące się na wysokości 1050 m npm między masywami gór: Czoło (1266 m npm) i Lysečský Hřbet (1100 m npm). Dolní Malá Úpa, przez którą przechodzi dalej granica konwencji, rozciąga się wzdłuż doliny rzeki Úpa. Nad miejscowością wznosi się szczyt Krávi Hora (1071 m npm), znajdujemy tu przystanek autobusowy i schronisko turystyczne. Dawna granica konwencji skręcała teraz ku miejscowości Velká Úpa położonej w dolinie między górami: Červený Vrch (972 m npm) i Pěnkavčí Vrch (1103 m npm). Stanica Horskéj Služby znajdująca się tutaj stanowi zabezpieczenie ruchu turystycznego a kościół zbudowany w 1788 r. jest godnym zwiedzenia obiektem dla turystów.

Pec (756 m npm), położony w dolinie między masywem Śnieżki i Javora (1016 m npm), jest bazą wyjściową wycieczek we wschodnią część Karkonoszy. Kursująca stąd na Śnieżkę kolejka liniowa jest dużym udogodnieniem dla turystów.

Dalszą miejscowością dostępną już dawniej polskim turystom, a przy tym wiele atrakcyjną, jest Szpindlerowy Młyn (Špindlerův Mlýn 750—850 m npm). Miejscowość ta znana jako ośrodek sportów zimowych posiada w okolicy szereg wspaniałych terenów narciarskich: znajdują się tu dwie skocznie narciarskie, oraz kolejka linowa na szczyt Přednia Planina. Szpindlerowy Młyn położony jest w dolinie źródłowego biegu Łaby między masywami gór Krkonoš, Kozí Hřbety i Pláně. Jest on ośrodkiem ruchu turystycznego ze wszystkimi niezbędnymi w tej dziedzinie urządzeniami a więc znajdują się tu: schroniska turystyczne, ośrodek zdrowia, stacja Horskéj Služby, przystanek autobusowy itd. Zbudowano tu także piękne kąpielisko. W Szpindlerowym Młynie odbywają się corocznie spływy ka-

jakowe będące wyjątkowo atrakcyjną imprezą z uwagi na fakt, iż spływy odbywają się na Łabie będącej w swym górnym biegu potokiem o wartkim prądzie i kamienistym dnie.

Na linii nowej granicy konwencji, w okolicy osady Dolní Malá Úpa, dochodzimy do miejscowości Horní Maršov (520—570 m npm) położonej w dolinie między Górami Rychorskimi (nieodstępny już dla turysty polskiego) i masywem szczytu Světlá (1211 m npm). Na północ od H. Marszowa położone są ruiny Hrádek. W miasteczku liczącym 5 000 mieszkańców znajduje się duża papiernia, a obiektem godnym zwiedzenia jest kościół gotycki i zabytkowy zamek hrabiów Czernin z rozległym parkiem.

Nieco na zachód od H. Marszowa rozciągają się Janské Lázně, znane uzdrowisko i kąpielisko. Ciepłe źródła żelaziste tu występujące osiągają temperaturę 29,5°C. Uzdrowisko założył w r. 1680 książę Schwarzenberg. Kończy się tu linia kolejowa prowadząca z Trutnowa, jest także przystanek autobusowy i początkowa stacja kolejki linowej na szczyt Černa Hora (1 300 m npm), położony na północny zachód od uzdrowiska. W miejscowościach Černý Důl i Dolní Dvůr, na zachód od Jańskich Lázní, znajdują się dalsze bazy turystyczne dla wycieczek w masywy gór Liščí Hora (1 363 m npm), Černa Hora, Sluneční Vrch (1 009 m npm) i Pláně.

Od H. Marszowa linia granicy konwencji biegnie ku miasteczku Svoboda (507 m npm), stacji kolejowej i autobusowej z rozwiniętym przemysłem tekstylnym i papierniczym.

Mladé Buky, dalszy etap linii granicznej, to miasteczko liczące około 4 500 mieszkańców zatrudnionych w rozwiniętym przemyśle tekstylnym, drzewnym i papierniczym. Znajduje się tu XIV-wieczny kościół z bardzo cennymi, starymi freskami. Stąd granica konwencji skręca na południowy zachód ku miejscowości Leopold, ośrodkowi przemysłu metalurgicznego i mineralnego (ceglarnie), a następnie kieruje się na północny zachód i przez osady Rudník, Čistá dociera do Vrchlabí, największej miejscowości czechosłowackiego okręgu karkonoskiego. Vrchlabí położone jest na wysokości 480 m npm i liczy około 7 000 mieszkańców. Kościół i wieś kościelna założone zostały w r. 1359 przez Opatowica, w r. 1424 zniszczone przez husytów. W XVI w. przechodzą w ręce Christopha von Gendorf, który nadaje wsi prawa miejskie. W XVII wieku przebywał tu Wallenstein, a od w. XVIII miasto staje się własnością rodziny Czernin. Zamek znajdujący się w Vrchlabí pochodzi z XVI w. (wybudowany w 1546 r., przebudowany w r. 1894). Wokół zamku rozciąga się piękny park angielski z mauzoleum rodziny hr. Czernin. Zabytkowy klasztor i kościół augustynów godne są zwiedzenia. Znajdują się w nich wyjątkowo cenne obrazy. Vrchlabí jest ważnym ośrodkiem przemysłowym: istnieje tu przemysł tekstylny, papierniczy, samochodowy, elektrotechniczny i chemiczny (fabryka sztucznego jedwabiu w Rudniku koło Vrchlabí). Znajduje się tu także końcowa stacja kolejowa linii z Trutnowa przez Hostinné. Zwiedzić tu można także muzeum.

Od Vrchlabí granica konwencyjna biegnie na zachód, aby w Hrabaczowie i Dolankach skręcić na północny zachód wzdłuż linii kolejowej Jilemnice-Dolní Rokytnice. Tereny turystyczne znajdują się na wschód od tej linii. Aby dotrzeć do kompleksów górskich Vlčí Hřeben i Kozelský Hřeben, należy udać się do osad Vítkovice, Stromkovice, Hor. Dušnice, bliżej gór położonych.

Dalszym etapem linii granicznej jest Jablonec (450 m npm) liczący 1 500 mieszkańców. Jablonec, o którym mowa, jest stacją kolejową na linii Jilemnice—Dolní Rokytnice. Rozwinięty jest tu przemysł tekstylny i farbiarstwo.

Granica konwencji przebiega nadal w kierunku północno-zachodnim i dociera do miejscowości Dolní Rokytnice (7 000 mieszkańców) położonej na wysokości 500—620 m npm. Znajdują się tu duże młyny, zakłady przemysłu tekstylnego i drzewnego a także końcowa stacja kolejowa linii z Jilemnicy. Miasteczko

jest punktem wyjścia dla pięknych wycieczek w masywy szczytów: Čertová Hora (1007 m npm) i Plešivec (1210 m npm) na północ, Lysá Hora (1343 m npm) i Kotel (1435 m npm) na północny wschód oraz Vlčí Hřeben, Kozelský Hřeben i Čihadlo na wschód od osady.

Zmierająca teraz na północ linia graniczna dociera do Harrachowa położonego w dolinie rzeki Mumlava między masywami gór Mrtvý Vrch (1123 m npm), Jakšín (1144 m npm) i Kamenec (1246 m npm) na północny oraz szczytów Plešivec, Ptačinec (940 m npm) i Čertová Hora na południu. Na wschód od Harrachowa rzeka Mumlava tworzy piękny wodospad. Sam Harrachov jest dużym ośrodkiem turystyczno-wypoczynkowym, lecz znajdują się tu także huta i szlifiernie kryształów. Dla turystów dużą atrakcją jest skocznia narciarska i basen pływacki. Istnieje tu także stacja Horskéj Služby i inne instytucje usługowe ruchu turystycznego.

Harrachov, Szpindlerowy Młyn i Pec stanowią więc linię trzech miejscowości wyjściowych dla zwiedzających najwyższe części Karkonoszy czzechosłowackich. Niewielka odległość dzieli Harrachov od osady Nový Svět położonej na wysokości 645 m npm. Znajduje się tu huta szkła i szlifiernia kryształów, powstałe w 1711 r.

Granica konwencji kończy się w Jakuszycach, przejściu granicznym położonym już w Polsce, najwyższej w Sudetach stacji kolejowej (889 m npm).

Turyści polscy i czechosłowaccy wędrować także będą „Szlakiem Przyjaźni” biegnącym szczytami Karkonoszy wzdłuż granicy państw: od Jakuszyce przez Mumlawski Wierch, Luboch, Szrenicę, Twarożnik, Śnieżne Kotły, Wielki i Mały Szyszak do Śnieżki.

Polskim turystom oddane zostały liczne schroniska i hotele w czzechosłowackiej części Karkonoszy. Doskonała komunikacja autobusowa zapewnia łączność ze wszystkimi większymi ośrodkami turystycznymi.

Nieskomplikowane przepisy ruchu turystycznego po obu stronach granicy i dobra organizacja instytucji usługowych pomoże turystom obu krajów poznać piękno całych Karkonoszy.

Jerzy Kozeński, Tadeusz Wróblewski